

C.KALKAN

MENÂKIB-I AHMED-İ YESEVÎ MÜELLİFİ HÜSÂMÜDDÎN SİĞNÂKİ VE
ESERLERİ

*Мақалада Орта Азиялық Ханафи
фиқһшыларының бірі Хусамеддин әс-
Сыгнақидың өміріне тоқталғанда сабақ алған
ұстаздары мен шәкірттерін де тілге тиек
еттік. Айрықша өзінен кейінгі ғалымдарға
ықпал еткен еңбектері зерттелді.*

*В статье изучая жизнедеятельность
Ханафийского ученого из Средней Азии
Хусамеддина ас-Сыгнаки рассматривали его
учителей и учеников. А также особо изучили труды,
которые глубоко повлияли на его последников.*

Kaynaklarda doğum tarihi hakkında bilgi bulunmayan Siğnâkî'nin, 620 (1223) yılında dünyaya geldiği tahmin edilen Ebü'l-Berekât en-Neseфі'yi kendisinden istifade ettiği genç kuşaktan saydığı dikkate alındığında onun da buna yakın bir tarihte doğduğu söylenebilir. Doğum yeri hakkında bilgi yoksa da Seyhun [bk. 9, 10-45] nehri kıyısındaki Siğnâk şehrine nisbet edilmesi en azından onun bu şehirle ilişkisini göstermektedir. X. yüzyılda Oğuz Yabgu Devleti'nin büyük şehirlerinden ve zaman zamanda idare merkezi olduğu anlaşılan Siğnâk [1, 229; 2, 1/35] Dîvânü lugâti't-Türk'te (I, 392) Süğnak şeklinde yazılır. Zebîdî de aynı imlâyı verir ve Buhara'ya bağlı yerleşim merkezlerinden biri olarak niteler [3, 6/381]. Kaynaklarda Siğnâkî'nin vefat tarihi olarak 710, 711, 714 (1314) yılları, ölüm yeri olarak da Merv ve Halep zikredilir. Günümüzde Canakorgan yakınlarında yapılan kazı çalışmaları Sunak ata türbesinin ona ait olabileceğini söylemektedir.

Emuderya (Ceyhun/Seyhun) boyundaki doğum yeri olan Siğnâk'ta ilk eğitimini almış, ilmini geliştirmek için döneminin ilim merkezlerine yolculuk yapmıştır. O dönemin ilim merkezlerinden olan Buhara'da uzun müddet dersler almış, daha sonra da Harezmi, Irak Şam ve Mısır'a kadar ulaşmış ve Bağdat'ta Meşhed-i Ebû Hanîfe'de ders vererek pek çok talebe yetiştirmiştir [4, 37; 164]. Ortaasyalı alimler klasik kitaplara şerh yazarak meşhur olmuşlardır. Biyografi kitaplarında "imam, âlim, allâme, kudve" ve "fakih, usûlî, nahvî, cedelî" gibi nitelermelerle anılan Siğnâkî zamanın önemli ilim merkezlerinde adı duyulmuş, Hanefiler yanında diğer mezhep mensupları [5, 2548] tarafından da görüşlerine itibar edilmiştir. İbn Tağrîberdî onun Hanefî mezhebi reisliği mertebesine ulaştığını, İbn Hacer de ileri derecede bir âlim olduğunu söyler.

Hocaları

Siğnâkî, el-Vâfi adlı eserinin sonunda kaydettiğine göre

1. Hâfîzüddin Muhammed b. Muhammed b. Nasr, (el-Buhari) (ö.693) hemen hemen bütün kitaplarında "Şeyhim" diye bahsettiği hocasıdır. Leknevi sened'de âli olup Mahbubi'den hadis aldığını söylemiştir [6, , s.37.].
2. Fahreddin Muhammed b. Muhammed b. İlyâs el-Mâymerğî'den (Abdülazîz el-Buhârî'nin hocası ve amcası) fıkıh dersi aldı.
3. Celâleddin el-Ma'şer gibi hocalardan ders aldı.

Ayrıca birlikte ders halkasına katıldığı akranları;

1. Hüsâmeddin en-Niyâzevî el-Ahvezî, (ö. 691)
2. Ebü'l-Berekât en-Nesefî, (ö. 710)
3. Şemseddin el-Adud el-Kindî,
4. Rükneddin el-Efşencî (ö. 671)

Bunlardan da faydalandı. Kendisinden icâzet alıp icâzet verdiği bir âlim de Tâceddin Ahmed b. Mahmûd el-Cendî'dir (Keşfü'zzunûn, II, 1775).

Talebeleri

Sıgnâkî'nin talebeleri arasında [6, s.56, 57, 58.]

1. Kıvâmüddin el-Kâkî, (ö. 749/1348) Hanefî mezhebi ulemasının ünlü isimlerinden olup Sıgnâkî'den fıkıh ve usul ilmini öğrenmiş ve el-Hidaye'yi okumuştur [7, s.81].
2. Emîr Kâtîb el-İtkanî,
3. Celâleddin Ahmed b. Yûsuf el-Hârizmî el-Kurlânî (767/1365), el-Hidaye'ye yaptığı el-Kifaye adlı şerhi meşhur olup bununla birlikte Pezdevî'nin Usul'üne de bir şerh yazmıştır.
4. Celâleddin Ahmed b. Mahmûd el-Guedvânî (ö. 730), Hanefî fakihlerinden olup Sıgnâkî'den nahiv dersleri almıştır. Aynı zamanda İbni Hacib'in Kafiye'sine şerh yazmış orada Sıgnâkî'den ders aldığını ifade etmiştir.
5. Şemseddin Abdullah b. Haccâc el-Kâşgarî, Fıkıh ilmini Sıgnâkî'den aldıktan sonra onunla beraber Şam'a yolculuk yapmıştır. Dımeşk'te hadis ehli'nden hadis dersleri almış, Şibliyye medresesine tayin edildikten sonra görevinden azledilerek Dımeşk'teki Zahiriyye Medresesine dönmüştür.
6. İbnü'l-Fasîh el-Hemezânî, (ö.755) Bağdat'ın nahiv şeyhlerinden olup orada Sıgnâkî'den ders almış ve aynı zamanda Meşhed-i Ebi Hanife'de müderris olmuştur. Dilciliğiyle birlikte şairliği de olan Hemezânî Kenz, Menar, Şatibiyye, Siraciyye ve daha pek çok kitap kaleme almıştır.
7. Şemsüddin et-Teksiri, Teracim kitapların da zikredilmese de Sıgnâkî'den Hidaye'yi rivayet ettiğini Ayni dile getirmektedir. (Bedrettin Ayni, Binaye, 1/12)

Mevcut kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre müellifimizin eserleri muhtelif ilim dallarında yazılmıştır. Tefsir ile ilgili herhangi bir eseri -elde ettiğimiz verilere göre- mevcut değildir. Bununla birlikte Sıgnâkî çok velûd olup pek çok eser vermiştir, bu eserlerin dört tanesi matbu ve el yazma olarak mevcut olmakla birlikte diğer bir kısmının sadece kaynaklarda isimleri geçmektedir. Eserleri Şunlardır:

1. el-Vâfi fî usûli'l-fıkh.

Hüsâmeddin Ahsîkesî'nin Ebü'l-Usr el-Pezdevî'nin Kenzü'l-vüsûl'ünü ihtisar ettiği, el-Muhtasar olarak da bilinen el-Müntehab fî usûli'l-mezheb adlı eserinin şerhidir. Gerek mezhep içinde gerekse mezhepler arasındaki farklı görüşlere yer veren Sıgnâkî özellikle Hanefî ve Şâfiî mezhepleri arasında karşılaştırma yapar, diğer mezhepleri ve imamlarının adını nâdiren zikreder. Zaman zaman Pezdevî'nin

Usûl'ü ile Ahsîkesî'nin ihtisarı, bunlarla Debûsî ve Şemsüleimme es-Serahsî'nin görüşleri arasında karşılaştırmada bulunur, nahiv tahlillerine ve dille ilgili tartışmalara girer. Ahmed Muhammed Hammûd el-Yemânî tarafından doktora tezi olarak tahkik edilen eser beş cilt halinde yayımlanmıştır (Kahire 1423/2003). el-Vâfi'nin kaynakları olarak seksen beş kitap tesbit eden Yemânî (el-Vâfi, neşredenin girişi, I, 112-134), Siğnâkî'nin çağdaşı olsa da el-Müntehab'ı ondan sonra şerhettiğini düşündüğü Abdülazîz el-Buhârî'nin el-Vâfi'den çok yararlandığını ve çoğu zaman Siğnâkî'nin bazı usul kitaplarından yaptığı nakilleri aynen verdiğini söyler (a.g.e., neşredenin girişi, I, 3, 104).

2. el-Kâfi: Şerhu'l-Pezdevî.

Ebû'l-Usr el-Pezdevî'nin usûl-i fıkha dair eserinin şerhidir. Fahreddin Seyyid Muhammed Kanit tarafından Medine İslâm Üniversitesi'n-de doktora tezi olarak tahkik edilmiş ve beş cilt halinde neşredilmiştir (Riyad 1422/ 2001). Kanit'in tesbitine göre müellif el-Kâfi'de on beşi nüshası mevcut olmayan veya nâdir bulunan türden olmak üzere yetmiş dokuz kaynak kullanmıştır. Nâşirin belirttiğine göre Siğnâkî'nin şerhi diğerlerinden farklı ve orijinal bir eser olup Abdülazîz el-Buhârî açıkça belirtmese de kendi şerhinde muhtemelen bu eserden faydalanmıştır.

3. en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye.

Merginânî'nin meşhur eserinin şerhi olup Leknevî bunun el-Hidâye şerhlerinin en hacimlilerinden olduğunu belirtir. Bazı eserlerde el-Hidâye'nin ilk şerhi olduğu söyleniyorsa da bu doğru değildir. Ekmeleddin el-Bâbertî, el-Hidâye'yi okuturken bu şerhten çok yararlandığını, çok değerli fakat uzunca bulduğu eseri ihtisar etmesi yönündeki ısrarlı talepler üzerine Siğnâkî'nin şerhi yanında başkalarından da yararlanarak el-İnâye'yi yazdığını anlatır (el-İnâye, I, 2). Edirne Selimiye (nr. 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647) ve Manisa İl Halk (nr. 527, 528, 529, 530, 542) kütüphaneleri yanında başta Süleymaniye olmak üzere İstanbul kütüphanelerinde çok sayıda nüshasının olması eserin Anadolu'da da rağbet gördüğünü gösterir. Cemâleddin Konevî tarafından Hulâsatü'n-Nihâye fî fevâ'idü'l-Hidâye adıyla tek cilt halinde ihtisar edilmiştir. Bazı kaynaklarda İbnü'z-Zerkeşî Ahmed b. Hasan'ın bu şerhi ihtisar ettiği belirtilirse de İbnü's-Şihne bunun doğru olmadığını söyler.

4. et-Tesdîd şerhu't-Temhîd fî kavâ'idi't-tevhîd.

Maturîdî ekolünün temsilcilerinden Ebû'l-Muîn en-Nesefî'nin kelâma dair eserinin şerhidir (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 3078; Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 309, Cârullah Efendi, nr. 516, 1207, Esad Efendi, nr. 3893, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 407; ayrıca bk. el-Kâfi, neşredenin girişi, I, 73). Biyografi kitapları (Fevâvidü'l-Behiyye, 62s. ; Fethu'l-Mübîn 2/112s. ; Miftâhu's-Saadet 2/266s.; Tabakâtü's-Seniyye 3/151s.) eseri Siğnâkî'ye nispet etmişler ve Kureşî, *Tâcü't-Terâcim* adlı eserinde Siğnâkî'nin Temhîd'e şerh yazdığını kendisinde de Tesdîd'in hacimli bir nüshasının olduğundan bahseder.

5. el-Muvassal.

Zemahşerî'nin nahve dair el-Mufassal adlı eserinin şerhi olup müellif bu eserde hocaları Tâceddin Ahmed b. Mahmûd el-Cendî'nin el-İklîd ve Ebû Âsım Ali b.

Ömer el-Esfenderî'nin el-Muktebes adıyla el-Mufassal'a yazdığı şerhleri bir araya getirmiştir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2484). Eser, Ümmülkurâ Üniversitesi'nde Ahmed Hasan Ahmed Nasr tarafından doktora tezi olarak tahkik edilmiştir (1419).

6. en-Necâhu't-tâli tilve'l-merâh

Müellif, kendisine nisbet ettiği bu eser için şöyle der: "...el-abd ed-da'if Hüseyin b. Alî b. Haccâc b. Ali es- Siğnâkî... en-Necâhu't-tâli tilve'l-merâ en-Necah fis-sarf diye isimlendirdim." [44, 98s.]. Eser sarf konusunda olup Abdullah Osman Abdurrahman Sultân eseri Ümmü'l-kurâ Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak tahkik etmiştir (1414).

Sığnakî'nin bu eseri, mukaddimeden sonra sarf ilminin önemini ifade ettikten sonra eserini yedi bölüme ayırarak oluşturmuştur. Necah'ın kaynakları olarak altı kitap tespit eden Sultan, müellifin çokça görüşlere yer verdiğini fakat atıfta bulunmadığını söyler. Müellif, eserinde sadece sekiz ayetten ve çeşitli şiirlerden deliller getirmiştir.

Müellifin *Necah*'ta takip ettiği metod, ilmi münakaşalardan sonra bunlar arasında tercihte bulunmasıdır. Tercihini de "...bu meselede en sahih olan şöyle denmesidir" veya "en evla olan budur..." şeklinde beyan etmiştir. Bazı kelimelerin luğavi ve ıstılahi tanımlarını yapmaya önem verir. Basra ve Kûfe ekollerinin görüşlerini zikrettikten sonra Basra ekolünü tercih eder bazen de sadece Basralıları zikreder. Taşkoprüzâde *Miftâhu's-Saadet* adlı eserinde Hidâye şârihi Sığnakî'nin bu eserinin çok kıymetli olduğunu fakat meşhur olmadığını söyler [11, 1/143s.].

Zemahşerî'nin nahve dair el-Mufassal adlı eserinin şerhi ve bu eser, bir Türk olan Sığnakî'nin Arapça'ya olan vukufiyetini ve ilimdeki derinliğini göstermesi açısından yeterlidir.

7.el-Muhtasar

Sarf konusunda yazılmış olan bu eserin ismi biyografi kitaplarında zikredilmemiş olsa da varlığını Sığnakî'nin *Necah*'ın girişinde zikretmesinden anlamaktayız. Necah muhakkikinin tespitine göre *Necah* kitabı, *el-Muhtasar*'ın esaslarından oluşan bir eserdir [10, 87s.].

8.Şerhu Muhtasari't Tahâvî,

Râgıb Paşa Ktp., nr. 504. Aynı zaman da "*en-Necah*"ın mukadimesinde de müellif bu kitab'a atıfta bulunmaktadır.(Bk. S.108, 191.)

Takıyyuddin ed-Dârî, et-*Tabakât es-Seniyye* adlı eserinde şöyle der: "bazı alimlerin eserlerinde Sığnakî'nin, *Muhtasari't-Tahâvî*'yi şerh ettiğinden bahsederlerken gördüm.

9.Keşfü'l-avâr liehli'l-bevâr

Râgıb Paşa Kütüphanesi 504 numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır.

10.Fetâva'r-ri'âye fî tecdîdi mesâ'ili'l-Hidâye

Râgıb Paşa Kütüphanesi 504 numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır.

11. Risâle-i Hüsâmeddîn-i Siğnâki veya Menâkıb-ı Ahmed-i Yesevî

Klasik kaynaklarda geçmemekle birlikte Taşkent'teki Özbekistan Fenler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'n-de kayıtlı olup (nr. 11084, vr.

11b14a) Necdet Tosun tarafından neşredilen (bk. bibl.) Risâle-i Hüsâmeddîn-i Sıġnâki veya Menâkib-ı Ahmed-i Yesevî adlı Farsça küçük risâle de ona nisbet edilmektedir. Baş tarafında "Bu risâle, Nihâye müellifi Mevlânâ Hüsâmeddin Allâme Sıġnâki'nin tasnifatındandır" cümlesi dışında eserin ona aidiyetini gösteren bir kanıt bulunmamaktadır [8, 1].

12. Şerh Damîġatü'l mübtedi'in ve Nasıratü'l Mühtedin

Sıġnâkî bu eseri teliflerinde zikretmemiş ve bir çok biyografî alimi de bu eserden bahsetmemiştir. en-Necâhu't-tâli tilve'l-merâh eserini Ümmülkurâ Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak tahkik eden Abdullah Osman Abdurrahman Sultân, Hacı Halife'den naklen bu eseri şerh edenin Sıġnâkî olduğunu söylemiştir. Sultan, bu eserin Sıġnâki'ye ait olduğunu söyleyenlerin varlığından bahsetmektedir. Vâfi muhakkiki de bu eser hakkında Sultan'ın söylediklerini tekrar etmektedir.

Yukarıda söz konusu edilen eserler Sıġnâki'nin bize ulaşan eserleridir. Tesdid adlı eserinde Rafizîler'e cevap verirken onların "Hilafeti Hz.Ebubekir gaspetti" sözlerine karşılık, yazmaya devam ettiği et-Tesdid'i bitirdikten sonra cevap niteliğinde bir eser yazacağını söylemektedir. Tahmin ediyoruz ki cevap niteliğinde olan böyle bir eser telif etti, eseri tamamladı fakat kitap İslam kültür mirasımızda çok önemli yer edinen pek çok eser gibi günümüze ulaşmadan yok olup gitti.

Bütün tarihi veriler göstermektedir ki Sıġnâkî birçok eser telif etmiştir. Kendisi de Halep'te İbn Adîm'e icazet verirken "bütün teliflerimin ve mecmularımın icazetini verdim" diyerek pek çok eser telif ettiğinin işaretini vermiştir.

KAYNAKÇA

1. V. V. Barthold, Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, İstanbul 1927.
 - a. ...Moğol İstilâsına Kadar Türkistan (haz. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1981.
2. Togan Zeki Velidî, Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi, İstanbul 1981.
3. Tâcü'l-arûs, "sgnk" md
4. Rahmi Yaran, "Sıġnâki", *DİA*, XXXVII, s. 164
5. Takıyyüddin es-Sübkî Tâceddin es-Sübkî, VI, 2548
6. el-Vâfi fi usûli'l-fikh , Ahmed M. Hammûd el-Yemânî, Kahire 1423/2003,
7. Özel Ahmet, Hanefi Fıkıh Âlimleri, Ankara 1990.
8. Tosun Necdet, "Ahmed Yesevî'nin Menâkıbı", *İLAM Araştırma Dergisi*, III/1, İstanbul
9. Aydın Mustafa, Batı Türkistan'da Yer Adları (yüksek lisans tezi, 1989), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
10. es-Sıġnâkî, *en-Necâhu't-Tâli Tilve'l-Merâ en-Necah fıs-Sarf*, (yüksek lisans tezi, 1989), tahkik: Abdullah Osman Abdurrahman Sultân,
11. Taşköprüzade, *Miftahu's-Sade*, Kahire, 1968

REZUME

C. KALKAN (Turkistan)

THE AUTHOR OF MENAKIB-I KHOJA AKHMET YASSAWİ AND HIS BOOKS

This study investigates the life of the author Husameddin es-Signaki, - the author of "en-Nihaye fi Serh el-Hidaye," – his students and books.